

CRKVA I ZRINSKO-FRANKOPANSKA UROTA*

Franjo ŠANJEK, Zagreb

Govoriti o Crkvi i njezinoj ulozi u prijelomnom vremenu zrinsko-frankopanske urote, nije nimalo zahvalno. U tim za Hrvatsku odlučnim zbivanjima Crkva ne zauzima neki službeni stav niti se o događajima izražava kao institucija. Nastupaju pojedinci, crkveni ljudi, pripadnici hijerarhije i nižeg klera, ponajčešće iz seoske sredine, koji s ustanicima dijele zabrinutost za narodnu stvar ili, naprotiv, javno ističu svoju odanost imperijalnoj vlasti.

Tako, npr., zagrebački biskup Martin Borković (1667–1687), koji u desetljeću nakon zrinsko-frankopanske tragedije stoji na braniku hrvatske državnosti i ustavnosti, u kritičnoj fazi urote posreduje između kralja Leopolda I. i bana Petra Zrinskog, a za vrijeme istražnog postupka pokušava hrvatske ustanike spasiti pogibije, prijeteći prevrtljivom caru i odreknućem od biskupske službe.¹

U isto vrijeme zagrebački Kaptol, koji već duže nije u najboljim odnosima sa Zrinskima zbog sporova posjedovne prirode, ostaje odan caru, tražeći protiv ustanika zaštitu generala Herbersteina. Na apel Frana Krste Frankopana građanima Zagreba i Kaptolu da podrže ustanike, zagrebački magistrat 29. ožujka 1670. odgovara da će postupiti »kao i sva hrvatska zemlja«, dok Kaptol preko svog zastupnika kanonika Stjepana Selišćevića 1. travnja (1670) izražava odanost caru, od kojeg očekuje zaštitu i pomoć.² Zagrebački je Kaptol, kao i dio hrvatskog plemstva, s velikim nepovjerenjem gledao na najavljavani savez s Turskom, stoljetnim neprijateljem Hrvatske i kršćanstva općenito, ali se još više bojao neprovjerenih namjera Petra Zrinskog da sve seljake koji se budu stavili na stranu ustanika oslobodi kmetskih obveza. Zrinski je još 1661. propisao da se tlaka više ne daje od kućanstva nego od zemljišnog posjeda, dakle ovisno o veličini selišta.³ U njegovo ime 22. ožujka 1670. upravitelj Ozlja moli Mihovila Stampfera, vividinskog župnika, da se razglasi banov proglas u snazi kojeg se oslobađa tlake svaki podanik Zrinskih koji se s puškom i sabljom ili konjem odazove pozivu na ustanak.⁴

* Predavanje sa znanstvenog skupa održanog 30. 4. 1991. u Auli Sveučilišta u povodu 320. obljetnice Zrinsko-frankopanske urote.

1. Usp. A. MIJATOVIĆ, *Borković Martin*, Hrvatski biografski leksikon, sv. II, Zagreb, 1989, str. 163 (uz naznaku osnovne literature, str. 163–164).
2. Usp. F. RAČKI, *Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Frana Frankopana*, Zagreb, 1873, str. 120–121 i 133–134.
3. J. ADAMČEK, *Bune i otpori*, Zagreb, 1987, str. 251 (*Društveni razvoj u Hrvatskoj*, Zagreb, 1981, str. 35–39).
4. F. RAČKI, *Izprave*, str. 97.

Na temelju šturih povijesnih vrela nije lako otkriti da li je Petar Zrinski, izdanak najmoćnije hrvatske velikaške loze, mislio na oslobađanje kmetstva u cjelini, iako je neosporno da su Zrinski kao i Frankopani i prije ovih zbivanja velikom broju svojih podložnika mijenjali tlaku u obvezu da s teglećim životinjama na određenim relacijama prenose njihovu robu prema jadranskim lukama, što je na neki način kmetovima već davalo status slobodnjaka.⁵

Niži kler, župnici i vikari s posjeda Zrinskih i Frankopana, zdušno podupire urotu, dakle i ideju samostalne Hrvatske. Župnici su bili najpouzdaniji širitelji proglašenja o oslobađanju od tlake i neophodna veza između ustanika i naroda, u čemu su najaktivniji već spominjani župnik Vivodine Mihovil Stampfer, arhidakon modruški pop Matija Turina, župnik Broda na Kupi pop Juraj Pipinić i drugi.⁶

Zrinski i Frankopani i Crkva u Hrvata

O bliskim vezama Crkve u Hrvata sa Zrinskima i Frankopanima ima bezbroj dokaza. Vrlo zanimljivu ocjenu ovih odnosa iznosi istarski franjevac, povjesničar i duhovni pisac Franjo Glavinić (1586–1652), koji u posveti svojih djela *Četiri poszlidnya ċlovika* (1628) i *Czvit szvetih* (1628) naglašuje višestoljetni doprinos Zrinskih i Frankopana civilizacijskim tokovima u Hrvatskoj.

Četiri poszlidnya ċlovika Glavinić posvećuje »preslavnoj gospodi Nikoli i Petru, grofovima Zrinskim, sinovima još slavnijeg dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog bana Jurja Zrinskog«, kojima izrazuje svoju duboku odanost i vjernost, preklinjući ih da nasljeđuju slavne im pretke, koji su svojim životom i djelima bili primjer odanih sinova Katoličke Crkve i svoje hrvatske domovine. Za uzor im stavlja hrabrost, velikodušnost, moralni integritet i neustrašivost oca im Jurja, čije ime – ističe Glavinić – »još uvijek zastrašuje Hrvatskoj neprijateljske krivovjerce (protestante) i Turke«, a u kojemu je on, Glavinić, uvijek bio odan, kao što će biti i njima, Nikoli i Petru, na koje apelira da idu očevim stopama.

Naglašujući odanost naroda prema svojoj gospodi (tj. Zrinskima), Glavinić je – prema dr. Kurelcu – »sigurno imao pred očima brojne i tragične pobune nižeg plemstva i seljaka tijekom 16. i 17. stoljeća, ali i one koji su prionuli uz reformaciju, postali protestanti, napustili vjeru otaca i Katoličku crkvu«⁷, mislio je vjerojatno i na izmijenjenu religioznu kartu Evrope u duhu augsburškog načela »cuius regio, illius religio« (1555) i strahote tridesetgodšnjeg rata.

Slične pohvale nalazimo i u latinskoj posveti *Czvita szvetih*, upućenoj Vuku Krsti Frankopanu, knezu trsatskom, senjskom, krčkom i modruškom, carskom savjetniku i generalu Hrvatske krajine i Primorja, čiju zauzetost za obranu katoličke vjere i domovine ističe kao najsvjetliji primjer i uzor svega slavenskog naroda.⁸

Poznato je da su Zrinski i Frankopani na svojim posjedima stoljećima podupirali dvije značajne odrednice hrvatskog katolicizma, glagoljaštvo i redovništvo. Glagoljica i liturgija na narodnom jeziku duhovno povezuju naše krajeve od Trsta do Dubro-

5. Usp. J. ŠIDAK, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb, 1981, str. 165.

6. R. LOPAŠIĆ, *Novi prilozi za povijest urote Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana*, *Starine JAZU*, 24/1891, str. 45 i 51–52; F. RAČKI, *Izprave*, str. 97.

7. M. KURELAC, *Historiografske koncepcije Franje Glavinića*, zbornik radova o Franji Glaviniću, Zagreb, 1989, str. 249–250.

8. Isto str. 249.

vačke Republike i granica zagrebačke biskupije. Najvažniji glagoljski skriptoriji a kasnije i prve tiskare djeluju pod mecenatstvom dvaju uglednih rodova, napose Frankopana. Prvi nosioci glagoljaštva bili su benediktinci, zatim franjevci-trećoreci i pavlini, a kroz svu povijest svjetovni niži kler, popovi glagoljaši, pa je izgledalo kao da na hrvatskom prostoru postoje dvije crkve – tuđa hijerarhijska i domaća narodna. Zrinski i Frankopani pomažu i redovnike: benediktince, franjevce, dominikance, augustinjance i pavline, koji će uz dušobrižništvo i propovijedanje na ovom prostoru biti nosioci prosvjete, književnog stvaralaštva, propagatori umjetnosti, organizatori školstva i socijalnog života, njihovi savjetnici i ambasadori.⁹ Ban Petar Zrinski šalje dominikanca Franju Bargiglia u vrlo delikatnu misiju na dvor poljskog kralja Mihaela Wisniowieckog, dok će na pregovore u Beč poslati augustinijanca Marka Forstalla.¹⁰

Juraj Križanić i sudbina Zrinskih i Frankopana

Oduševljen unionističkim idejama, za koje se zalaže u domovini i na području šire slavenske ekumene, Juraj Križanić (1617/18–1683) otklanja laskave pozive Petra Zrinskog (1621–1671) i karlovačkoga generala Vuka Frankopana (†1652) uz obrazloženje da ga »udobnosti dvorskoga života ne navedu da se iznevjeri svojoj moskovskoj namisli' (intentio moscovitica)« unionističkog djelovanja na sjedinjenju Ruske Crkve s Rimom, neophodnim – po njegovu mišljenju – za uspješan oslobodilački rat protiv Turaka svih potlačenih narodâ jugoistočne Evrope, napose slavenskih.¹¹

Mladi rimski doktor »radije odlazi za župnika u Nedelišće, vjerojatno zato« – kako oštroumno zaključuje prof. dr. Ivan Golub – »da bude što bliže čakovečkoj knjižnici« bana i humanista Nikole Zrinskoga (1620–1664), koja je obilovala ekonomskim, političkim i literarnim djelima.¹²

Na posjedima Zrinskih u Međimurju, ali i u trodijalektalnom jezičko-književnom ozaljskom krugu, kojem pripadaju Križanićevi prijatelji i dobri znanci Petar Zrinski, Juraj Ratkaj, Ivan Belostenec, Katarina Zrinska i Fran Krsto Frankopan, mladi će se teolog susresti s njemačkim krajiškim časnicima koji zlostavljaju hrvatskog seljaka, pustoše mu polja i otimaju ljetinu, ponižavaju Hrvatsku i njezine institucije. Nije stoga neobično da i Križanić, poput bana Petra Zrinskog, traži spas domovine od mrskih mu Nijemaca: Zrinski u Francuza i Turaka, Križanić u Rusa.¹³

Iako za urote zrinsko-frankopanske Juraj Križanić luta nepreglednim sibirskim prostranstvima svoga zatočeništva (1661–1676), sudbina mu je, nažalost, namijenila isti završetak: poput hrvatskih narodnih mučenika i on će poginuti u srcu njemačke zemlje – ban Petar Zrinski i grof Krsto Frankopan od mača vjerolomnog cara Leopolda I. u Bečkom Novom Mjestu (1671) a Križanić pod zidinama od Turaka opsjednutog Beča (1683).

9. F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb,³ 1975, str. 317.

10. F. RAČKI, *Izprave*, str. 184, i dalje.

11. I. GOLUB, *Križanić*, Zagreb, KS, 1987, str. 13–16.

12. Isto, str. 15.

13. Isto, str. 179–180.

Gabrijel Mijakić i zrinsko-frankopanska urota

Gabrijel Mijakić, marčanski unijatski vladika (1663–1670) i prijatelj Petra Zrinskog, ostat će dosljedan idejama urote do svoje smrti 25. listopada 1686, koja je uslijedila poslije šesnaestogodišnjega doživotnog tamnovanja u utvrđi Glatz u Šleskoj.

Pošto je 1663. pred papinskim nuncijem u Beču priznao jedinstvo u vjeri s rimskim prvosvećenikom, Mijakić 1666. odlazi u Rim da u svoje ime i u ime svih uskoka ispovjedi katoličku vjeru.

Unatoč povjerenju i simpatijama pape Aleksandra VII. (1655–1667) i Kongregacije za širenje vjere, unijatski će vladika zbog oporbe biskupa Petra Petretića (1648–1667) ostati »samo vikarom i sufraganom zagrebačkog biskupa među narodom grčkog obreda« u Hrvatskoj.¹⁴

Mijakić oduševljeno pristaje uz Petra Zrinskog i ustanike, smatrajući urotu pogodnim trenutkom da se uskoci oslobode nasilja, koje su njemački zapovjednici i časnici provodili u Vojnoj krajini.

Iako je, prema križevačkom izvješću grofa Trautmansdorfa, još 21. ožujka 1670. izgledalo da su »granica i Vlasi vjerni caru, dok se za biskupa Mijakića ne zna što je odgovorio Zrinskom«, ipak se sve bezobzirnija politika bečkoga dvora našla pred činjenicom da su se uskoci pod vodstvom vladike Mijakića po prvi put sjedinili s hrvatskim staležima u borbi protiv germanskih prisizanja na zajedničku im domovinu Hrvatsku.

Beč će na početku zime 1670. zatražiti od generala Herbersteina da uhiti Mijakića i da ga diskretno iz Karlovca dovede u senjsku tvrđavu. U osudi hrvatskih prvaka navodi se, između ostaloga, da su na stranu ustanika nastojali pridobiti Mijakića i uskoke. U srpnju 1671. unijatski je biskup iz senjske tvrđave prebačen u Graz, zatim u Beč, gdje je osuđen na doživotnu tamnicu.¹⁵

Čini se da je vladika Mijakić u odanosti banu Petru Zrinskom i obostranom prijateljstvu vidio zaštitu protiv zagrebačkih biskupa, koji su uporno nastojali da se jurisdikcija marčanskih vladika za vjernike grkoistočnog obreda svede na ulogu »vikara u duhovnim stvarima za Uskoke koji stanuju na teritoriju zagrebačke biskupije«. ¹⁶ Borba za samostalnost unijatske marčanske biskupije, na čijem ukidanju posebno inzistiraju Petretić i Borković, zahvaća i uskoke, koji se suprotstavljaju prevlasti zagrebačkih biskupa s kojima su u neprestanom sukobu zbog desetine i zemljišnih posjeda. Uskoci su se bojali da s ukidanjem marčanske eparhije ne izgube i pravo na svoj istočni obred te postanu kmetovima zagrebačkih biskupa.¹⁷

U nadi da se iskupi za sudioništvo u zrinsko-frankopanskoj uroti, Gabrijel Mijakić¹⁸ kao prvi od unijatskih vladika u Hrvatskoj prisizhe na poslušnost zagrebačkom biskupu u svojstvu »vikara među narodom grčkog obreda« na njegovu području,

14. J. ŠIMRAK, *Borba za vjersko i crkveno jedinstvo*, Zagreb, 1932, str. 9.

15. Isto, str. 10–11.

16. Isto, str. 122.

17. Isto, str. 122–123.

18. Isto, str. 9. Na str. 11 autor donosi popis radova o Gabri Mijakiću, marčanskom vladiki (1663–1670), o kojem je i sam pisao u »Bogoslovskoj smotri« 1930/31.

iako je jasna namjera Rima da »marčanski vladika ima jurisdikciju nad svim vjericima istočnog obreda od Drave do Jadrana«. ¹⁹

Borkovićeva uloga u zrinsko-frankopanskoj uroti

Borkovićev biograf Dragutin Nežić ističe da se zagrebački biskup s obzirom na događaje vezane uz zrinsko-frankopansku urotu »izdigao nad svaki osobni interes«, opravdavajući »svoje stanovište vjerskim i domovinskim probicima«. ²⁰

Borković je, prema Nežiću, »bio ona providencijalna osoba, koja je Hrvatsku tada spasila od najgorega«. ²¹ On će se, istina, s ostalim hrvatskim velikašima ograditi od »buntovnika«, ne dopuštajući da se Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo optuži zbog nevjere vladaru. ²²

No podimo redom. Bečki dvor je o pregovorima Zrinskog saznao iz više izvora, među ostalim i iz Hrvatske. Crkveni krugovi sumnjiče bana zbog suradnje s mađarskim protestantima. Većini je, osim toga, bila neprihvatljiva ideja o pregovorima s Turcima, pogotovo jer se i sama obrana Hrvatske kao »predziđa kršćanstva« (papa Lav X) shvaćala u križarskom duhu, baš kao i »reconquista« Granade (1492). Ban Petar Zrinski povjerit će biskupu Borkoviću svoje sumnje u iskrenost Beča, ²³ te će u kritičnom trenutku zatražiti da posreduje kod cara.

Događaji se odvijaju filmskom brzinom. U ponedjeljak 17. ožujka 1670. zagrebački se biskup iznenada pojavljuje na dvoru u ulozi banova posrednika. Motiviran očuvanjem katoličke vjere i vođen željom da se u Hrvatsku vrati mir, Borković ne niječe zavjeru Zrinskoga s Turcima, s kojom se osobno ne slaže ni on a ni mnogi u Hrvatskoj, ali za banove postupke nalazi opravdanja zbog nepravdi nanijetih njemu i Hrvatskoj od strane dvora i njemačkih vojnih vlasti u Krajini. Dana 20. ožujka car Leopold I. objavljuje da se, prema riječima zagrebačkog biskupa, Hrvatskom pronose glasovi o potajnoj zavjeri s Turčinom, prirodnim neprijateljem kršćanskog imena. ²⁴ Dan kasnije, car traži od Borkovića da prenese hrvatskom banu i njegovim sumišljenicima »caesarea et regia gratia... nostramque benevolentiam«. ²⁵ Istoga dana, u pismu naslovljenom na Petra Zrinskog, Leopold I. očekuje izjavu vjernosti. Dana 23. ožujka car obavještava vojno vijeće u Grazu o posjeti zagrebačkog biskupa kojega šalje Zrinskom sa željom da ga odgovori od »namjeravanog štetnog djelovanja«, ²⁶ ali ga već 29. ožujka zbog »nevjere« skida s banske časti a na njegovo mjesto postavlja banske namjesnike, biskupa Martina Borkovića »in iuridicis« i grofa Nikolu Erdödyja »in militaribus«. ²⁷ U poruci na

19. J. ŠIMRAK, *Borba*, str. 123.

20. D. NEŽIĆ, *Biskup Borković*, Kulturno-poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije, 1, Zagreb, 1944, str. 723.

21. Isto, str. 724.

22. Isto, str. 725.

23. F. RAČKI, *Izprave*, str. 120–121, kao gore, bilj. 2.

24. F. RAČKI, *Izprave*, str. 94: »Qualiter rumore nuncio percipisset, quod quidem de annotato regno nostro Sclavoniae et quibusdam aliis dioecesis ipsius partibus homines... clandestinam in simul conspirationem ineuntes tractatus quosdam clandestinos cum naturali christianitatis hoste, Turca...«

25. F. RAČKI, *Izprave*, str. 95, br. 135.

26. Isto, str. 101.

27. Isto, str. 116.

hrvatskom jeziku za »narod u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji« ističe se »da je grof Peter Zrinski nevernik postal naše korune« te da je »pod svoju oblast kraljevstva naša horvatsko i slovensko i dalmatinsko i bližnje naše orsage podegnati kanil«. ²⁸

Po povratku zagrebački biskup izvješćuje Zrinskog u čakovačkoj tvrđavi o Leopoldovoj naklonosti, pa 29. ožujka iz Varaždina javlja caru da je ban uvijek sebe smatrao njegovim odanim i vjernim službenikom. ²⁹ Odgovarajući na pismo Petra Zrinskog od 3. travnja, Martin Borković mu sugerira da se podloži caru, koji će mu velikodušno oprostiti. I ovom prigodom zagrebački biskup ponavlja carevu izjavu od 21. ožujka da je za njega i njegove sudionike rezervirao »caesarea et regia gratia«. ³⁰ Borković mu prenosi i uvjeravanje kneza Lobkowitza.

Zagrebački biskup, za cara Leopolda I. »bonus vir« – poštenjak ili »naivni dobričak«, izraz koji nevoljko prihvaća Nežić – otkrit će s razočaranjem kako se Beč okrutno poigrava i s najvjernijim suradnicima. Ne samo da nije uspio oteti Zrinskog i Frankopana njihovoj neumoljivoj sudbini, nego je s gorčinom osjetio kako germanski orao steže hrvatske slobode. Kao banski namjesnik protestira generalu Breuneru protiv njemačkih vojnika koji su »postavljeni da brane a ne da pljačkaju« Hrvatsku. ³¹ Odbija ciničnu ispriku generala Paradaizera, koji tobože »nije htio povrijediti njegova biskupska prava, kada je župnicima pismeno naredio, da u crkvi opovrgnu vijest da se ban Petar Zrinski uskoro vraća u Hrvatsku«. ³²

Martin Borković će ipak dočekati obnovu Hrvatske uspostavom pune banske vlasti (1680) i početkom velikog rata za oslobođenje (1683).

28. Isto, str. 118.

29. Isto, str. 121. »Se fidelem servum semper mansisse et mansurum.«

30. Isto, str. 146, br. 234.

31. I. ŠIMUNOVIĆ, *Martin Borković*, Katolički list, 18/1944, str. 215, Slično govori i Janko pl. BORKOVIĆ, *Prilog povijesti biskupa Martina Borkovića i zagrebačke biskupije u drugoj polovici 17. vijeka*, Starine JAZU, 35/1916, str. 375–395.

32. F. RAČKI, *Izprave*, str. 308. Dokument je izdan u Karlovcu, 18. srpnja 1670.